

Свердан М.М.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Університет економіки та права «КРОК»

ПОДАТОК НА БАГАТСТВО: ДОКТРИНА І ПАРАДИГМА

Sverdán M.M.,
cand.sc.(econ), assistant professor of the department
of finance, of accounting and auditing
University of Economics and Law "KROK"

WEALTH TAX: DOCTRINE AND PARADIGM

Постановка проблеми. В сучасних ринково розвинутих країнах податкові системи розвиваються в унісон соціально-політичним, фінансово-економічним та іншим умовам життя суспільства. Податкова система є цілком адекватною досягнутому цивілізаційному рівню суспільства, в рамках якого вона присутня, постійно змінюючись і вдосконалюючись. Наслідки податкових трансформацій не завжди є передбачуваними, оскільки суспільство є непростою динамічною системою, яка включає в себе численні взаємозв'язки і залежності.

Податкові системи створюються, функціонують та модернізуються під впливом конкретних об'єктивних обставин, враховуючи політичну ситуацію, економічне становище, соціальний добробут суспільства тощо. Податкова система є безпосереднім фіскальним вираженням держави та її відносин із суспільством в зазначеній сфері діяльності.

Сучасні податкові системи в значній мірі орієнтуються на платників податків, враховуючи їх соціально-економічний та фінансово-майновий статус. В цьому контексті вводяться та оптимізуються окремі податки, певні системні групи податків, а також податкова система в цілому. В будь-якому випадку, кожний податок є відособленим фіскально-інституційним елементом в складі податкової системи держави. Податок на багатство – очевидний приклад в цій ситуації, оскільки його роль і призначення в системі особистого оподаткування є предметом вагомих дискусій, критики або схвалення. Податок на багатство орієнтується виключно на фінансово-майновий статус платника, а специфіка справляння перетворює його в унікальний фіскальний інструмент держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна фінансова наука майже не приділяє належної уваги податку на багатство. І це відбувається, незважаючи на те, що його історія є доволі тривалою, а сфера застосування – досить масштабною. Світовий досвід констатує факт значного поширення податку на багатство й інтенсивне його застосування у податковій практиці держави. Податок на багатство використовувався, коли деякі сучасні податки ще навіть не були створені.

Питанням у сфері стягнення податку на багатство присвячено чимало зарубіжних досліджень. Наукові праці з цієї тематики датуються ще початком ХХ століття [2]. На початку створення та модернізації сучасних податкових систем податок на багатство набув особливої актуальності [3; 6; 8]. В процесі подальшого розвитку неоднозначність підходів щодо податку на багатство надали йому ще більшої ваги [1; 7]. В більшості економічно розвинутих соціально ринкових країн використовувався та функціонує в сучасних умовах податок на багатство. Це засвідчує наявність проблематики у податковій сфері та потребу її вивчення в науковому і практичному аспектах.

За тривалий час свого існування податок на багатство зазнав значних теоретичних і прикладних трансформацій, завжди залишаючись актуальним та перебуваючи в центрі дискусій, що обумовило вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження податку на багатство – економічної природи, фінансової специфіки та фіскальних особливостей, оцінки доцільності використання в контексті створення ефективної податкової системи й удосконалення системи особистого оподаткування громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податок на багатство виник давно. В Нідерландах він був введений ще наприкінці ХІХ століття, у Швеції – на початку ХХ століття [4, с. 168]. Це – приклади запровадження податку на багатство, хоча, в дійсності, його походження є значно більшим, нараховуючи тисячоліття. Як засвідчує історія, ще стародавня Греція та Римська імперія використовували у фіскальній практиці податок на багатство. Ефективність такої форми оподаткування була очевидною, що посприяло її розповсюдженню. Майже всі західноєвропейські країни свого часу практикували податок на багатство. Крім того, його використання стало поширеним також в деяких азійських та в багатьох латиноамериканських країнах. Підвищений інтерес до податку на багатство підтверджує його доцільність та прагматичність.

Водночас, тенденції двох останніх десятиліть показують призупинення податку на багатство. На сьогоднішній день окремі європейські країни його не використовують. В 1997 р. податок на багатство скасували Австрія, Данія і Німеччина. Надалі, в 2005 р., податок на багатство скасували Люксембург та Фінляндія, а в 2007 р. – Швеція. Також, податок на багатство справлявся свого часу в Греції та Ліхтенштейні [10, с. 60-61].

Не зважаючи на це, з 2010 р. у західноєвропейських країнах розпочалися процеси стосовно відновлення податку на багатство. Скасований в 2005 р., податок на багатство з 2010 р. знову запроваджено в Ісландії. Аналогічна ситуація має місце в Іспанії: скасований в 2008 р., податок на багатство знову було поновлено в 2011 р. Також спроби щодо повернення податку на багатство мали місце в 2014 р. у Німеччині [9, с. 14-15].

Податок на багатство в Іспанії та Ісландії справлявся включно по 2014 р., а на теперішній час стоїть питання стосовно його повноцінного повернення до податкової системи і подальшого застосування у фіскальній практиці. Більше того, ініціативи із ведення податку на багатство мають місце і в інших країнах. Це стосується вже не тільки європейських країн, але й інших економічно розвинутих країн світу, зокрема – США.

Зважаючи на те, що останнім часом простежується тенденція тимчасового призупинення використання податку на багатство, слід водночас констатувати, що він залишається актуальним. В сучасних умовах податок на багатство справляється здебільшого у західноєвропейських країнах – Нідерландах, Норвегії, Італії, Франції, Швейцарії, на азійській території – в Індії, в деяких латиноамериканських країнах. Таким чином, територіальне розповсюдження податку на багатство є доволі значним, що є очевидним і беззаперечним, а наміри щодо його відновлення чи введення є свідченням не лише цього факту, але й доведенням його фіскальної важливості та доцільності.

Соціальна структура суспільства неоднорідна, оскільки очевидною в ній є економічна нерівність (за доходами, майном, власністю). Доволі вагомий обсяг приватної власності в розпорядженні окремих індивідів утворює заможний клас суспільства. Податок на багатство має відношення виключно до заможних осіб, що володіють значним обсягом приватної власності. Вагома величина та схильність до зростання приватної власності виступають причиною стосовно запровадження податку на багатство для відповідних соціальних верств.

Податок на багатство розглядається в контексті особистого оподаткування. Зазвичай, система особистого оподаткування індивідів переважно зосереджена на питаннях оподаткування доходів та майна (в розрізі його окремих видів). Дискримінаційний характер, як правило, присутній у сфері оподаткування. При цьому, окремі категорії платників податків мають низький рівень податкового тягаря і сплачують незначні податки, володіючи, водночас, досить високим рівнем платоспроможності. Зазначене проявляється повною мірою в механізмі особистого прибуткового оподаткування. Відносне вирівнювання податкового навантаження в системі особистого оподаткування досягається з допомогою системи майнового оподаткування. Ще більшою мірою це реалізується через введення податку на багатство. Безумовно, що подібне вирівнювання є доволі відносним і умовним, а запровадження додаткового податкового навантаження ґрунтується виключно на більшій платоспроможності платників податків та наявності у них потенційних об'єктів оподаткування.

Майнове оподаткування є найпоширенішою безпосередньою формою прояву оподаткування окремих об'єктів, що перебувають у власності індивіда. Натомість, податок на багатство є комплексним податком на сукупний обсяг приватної власності, що перебуває в наявності індивіда, яка охоплює значно більший перелік об'єктів, включаючи майно (рухоме і нерухоме). В цілому, податки на власність виступають певним компенсаційним засобом в системі особистого оподаткування індивідів. Чим більше об'єктів власності, тим більше сплачується податків. Наявність приватної власності свідчить про вищий рівень добробуту, більший рівень доходів та, відповідно, вищий рівень податкової платоспроможності. Водночас, така податкова компенсація на рівні платників податків є суто формальною. Індивіди-платники з нижчим рівнем податкової платоспроможності безпосередньо не відчувають цієї податкової компенсації.

Податок на багатство набуває універсального вигляду як цілісного податку на загальний обсяг приватної власності індивіда (землі, рухомого і нерухомого майна, заощаджень і фінансових активів). Натомість, податок на багатство часто неправомірно прирівнюється до звичайних (традиційних) видів майнових податків (як правило – на нерухомість), а нерідко асоціюється з податками на розкіш (що передбачено для окремих різновидів майна).

З метою більш чіткого формулювання податку на багатство, його потрібно принципово відрізнити від інших податків на власність. Наприклад, податки на спадщину та дарування, де останні виступають як власність і багатство, але сприймаються у ролі способу їх отримання і створення. Аналогічно, податок на багатство кардинально відмінний від податків на окремі види майна, що визначаються як "розкіш" (категорія податків з розкоші). Також, принциповою помилкою є віднесення до податку на багатство системи податків (зборів) на операції з власністю (як приклад – гербовий збір), де в ролі об'єктів оподаткування виступають лише окремі види майна.

Таким чином, податок на багатство – самостійна форма оподаткування приватної власності, що займає належне місце в податковій системі держави та в системі особистого оподаткування індивідів.

В сучасних умовах до податку на багатство відносять різні види податків. Можна виділити, у відносному відношенні для порівняння, наступні чотири різновиди “податку на багатство”, з яких перші три насправді з ним зовсім не пов’язані, становлячи окремі види податків:

- оподаткування надвисоких доходів громадян. Однак, такий підхід не є правомірним, оскільки в цій ситуації податок стягується в контексті особистого прибуткового оподаткування за додатковими ставками. Податок на багатство перебуває в складі системи місцевого оподаткування, а місцеві податки і збори завжди у повному обсязі надходять до місцевих бюджетів. Натомість, особистий прибутковий податок є загальнодержавним, а його зарахування, як правило, до місцевих бюджетів є частковим (виходячи з принципу розподілу “бюджетних повноважень” між центральним та місцевими бюджетами, внаслідок чого він зараховується між ними у певних чітко визначених пропорціях);

- окремі об’єкти майна індивідів (рухомого чи нерухомого). Як правило, в країнах, де практикується такий вид податку, він справляється як податок на розкіш і має відношення лише до певних об’єктів приватної власності в їх загальному і досить обмеженому переліку;

- окремі частини власності громадян (реальне майно, фінансові активи). В цій ситуації він є тільки частковим податком на багатство, оскільки охоплює лише певну частину приватної власності;

- класичний податок на багатство (net wealth tax, annual wealth tax). Є повним податком на багатство, оскільки охоплює весь сукупний наявний обсяг приватної власності індивіда. При цьому, до складу податкової бази як правило зараховується власність не тільки в межах національної території, але й за кордоном.

Отже, податок на багатство ставить за мету оподаткування надмірної власності. До того ж, це приватна власність, що, як правило, не спрямована в підприємництво для одержання доходу, а використовується винятково в інтересах особистого споживання. Це є ще однією додатковою мотивацією на користь запровадження податку на багатство.

Податок на багатство не сприяє урівноваженню в суспільстві доходів, фінансово-майнового достатку і багатства між різними соціальними верствами. Принцип платоспроможності є вищим у власників більш вагомого багатства. А принцип платоспроможності в цій ситуації ґрунтується виключно на приватній власності індивіда, на базі якої формується об’єкт оподаткування. Хоча у випадку оподаткування багатства платоспроможність формується на основі власності, а не доходів, за рахунок яких сплачується податок на багатство. Не зважаючи на те, що традиційно загальним вимірником платоспроможності виступають саме доходи громадян.

Податок на багатство, як і будь-який інший, має притаманні риси, ознаки і властивості, що визначають його специфічність та оригінальність. Разом з тим, йому властиві також певні позитивні та негативні сторони прояву й ефекти функціонування. Зокрема, до числа позитивних якостей податку на багатство можна віднести такі:

- наявність приватної власності (багатства) – як основа функціонування ринкової економіки та капіталістичної системи, що сприяє розвитку ринку та процесам нагромадження капіталу;

- фіскальна ефективність, що проявляється в мобілізації бюджетних доходів, при цьому, як правило – на місцевому рівні;

- капіталотворення та економічне зростання, що відбувається через процеси інвестування: збільшується часовий горизонт для інвестицій, внаслідок чого може збільшитись віддача від інвестицій за цей час;

- змушує до продуктивного використання наявних активів (одночасно з інвестуванням: багатство як об’єкт оподаткування складається не тільки з об’єктів власності особистого вжитку, але й також із грошових вкладень, фінансових інвестицій тощо);

- соціальна ефективність, що реалізується шляхом розвантаження бідних та середніх прошарків суспільства через зниження рівня оподаткування.

Водночас, до негативних проявів та наслідків податку на багатство можна віднести наступні:

- відтік капіталу (податкове навантаження повинно бути помірним, інакше неможливо запобігти процесам переміщення власності в країни з меншим рівнем оподаткування чи в країни, де взагалі відсутні механізми справляння податку на багатство);

- оцінка власності (проблеми з обліком та ринково відповідною оцінкою об’єктів власності, їх переоцінкою);

- ухилення від оподаткування (приховування власності, її окремих елементів від оподаткування);

- хоча й умовне і досить відносне – сприяння соціальній справедливості оподаткування (виходячи з принципу платоспроможності: податковий тягар повинен бути економічно обґрунтований як для одних платників на рівні мінімального, так і для інших платників – податку на багатство – на рівні максимального).

Таким чином, податок на багатство володіє багатьма характеристиками. Він також не є ідеальним чи універсальним, аналогічно будь-якому податку. Однак, специфіка та цільовий орієнтир застосування цілком доводять його доцільність та ефективність. Цілком логічним в умовах сучасної соціально орієнтованої економіки є зниження податкового тягаря для індивідів з низьким рівнем

платоспроможності та його підвищення для індивідів з високим і навіть неймовірно завищеним рівнем платоспроможності. Рівень платоспроможності в цій ситуації визначається обсягом приватної власності, що є підставою для введення податку на багатство.

Висновки з проведеного дослідження. Економічна нерівність суспільства в розрізі різних прошарків населення є очевидною і, з іншого боку, нормальним явищем в умовах ринкових відносин. До того ж, явною є тенденція до істотного зростання рівня економічної нерівності за різними параметрами – доходами, майном, власністю, і, в підсумку – багатством. Все більше виділяються прошарки суспільства та їх соціальний і фінансовий статус; цей контраст є очевидним. Відповідно, податкова система завжди перебуває в стані пошуку відповідності соціально-економічній дійсності. Нерівномірний розподіл тягаря оподаткування для різних категорій платників податків не повинен проявлятися категоричністю; це істотно деформує податкову систему, роблячи її суспільно несправедливою та соціально неприйнятною.

В умовах ринкової економіки утворюються та функціонують різноманітні форми та методи оподаткування. За цих обставин створюються нові й більш досконалі моделі податків. Суспільне життя є багатограним і різноманітним, відповідно, настільки ж має бути всебічно розгалуженою система фіскальних інструментів держави. Податок на багатство є одним (з небагатьох) таких.

Податок на багатство не має аналогів. Фіскальна конструкція податку на багатство є досконалою та унікальною, а його універсальність є неповторною і безальтернативною. Приватна власність є підставою для введення податку на багатство; і навпаки, податок на багатство буде знищеним, якщо будуть скасовані права на приватну власність [5].

Слід погодитись, що з допомогою оподаткування задовольнити абсолютно всі інтереси суспільства неможливо. Цього досить важко досягнути також і з допомогою податку на багатство. Однак, максимально поєднати фіскальні наміри держави та приватні інтереси суспільства, хоча б певною мірою намагатись досягти соціальної справедливості і злагоди можливо.

Література

1. Ablett J.R. The distribution of wealth and the case for annual net worth taxation / by John R. Ablett. – Sydney: CEDA, 1983. – 48 p.
2. Hirsch M. The problem of wealth (an open letter to Andrew Carnegie) and other essays / by Max Hirsch. – Melbourne: Single Tax Office, 1911. – 140 p.
3. Meade J.E. The Structure and reform of direct taxation: report / of a committee chaired by professor J.E. Meade. – London: George Allen & Unwin, 1978. – viii, 533 p.
4. Messere K. Tax policy: theory and practice in OECD countries / by Ken Messere, Flip de Kam, Christopher Heady. – New York: Oxford University Press, 2003. – xii, 267 p.
5. Posner R.A. Economic analysis of law / Richard A. Posner. – New York: Little, Brown and Co., 1973. – xi, 415 p.
6. Sandford C.T. An annual wealth tax / C. T. Sandford, J.R.M. Willis, D.J. Ironside. – London: Heinemann Educational for the Institute for Fiscal Studies, 1975. – xi, 353 p.
7. Sandford C.T. Taxation of net wealth, capital transfers, and capital gains of individuals / C.T. Sandford. – Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 1988. – 279 p.
8. Tait A.A. The taxation of personal wealth / Alan A. Tait. – Urbana: University of Illinois Press, 1967. – 238 p.
9. Свердан М.М. Податок на багатство: концепція і прагматика / М.М. Свердан // Вісник Львівської комерційної академії (Збірник наукових праць; Серія економічна) / [ред. кол.: Башнянин Г.І., Куцик П.О., Семак Б.Б. та ін.]. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2014. – Вип. 46. – С. 14-18.
10. Свердан М.М. Фіскальна модернізація: податок на багатство як альтернативна інноваційна форма оподаткування приватної власності / М.М. Свердан // Вісник Львівської державної фінансової академії. – 2013. – №25. – С. 60-68.

References

1. Ablett, J.R. (1983), The distribution of wealth and the case for annual net worth taxation, CEDA, Sydney, 48 p.
2. Hirsch, M. (1911), The problem of wealth (an open letter to Andrew Carnegie) and other essays, Single Tax Office, Melbourne, 140 p.
3. Meade, J.E. (1978), The Structure and reform of direct taxation: report, Allen & Unwin, London, 533 p.
4. Messere, K. (2003), Tax policy: theory and practice in OECD countries, Oxford University Press, New York, 267 p.
5. Posner, R.A. (1973), Economic analysis of law, Little, Brown and Co., New York, 415 p.
6. Sandford, C.T., Willis, J.R.M., Ironside, D.J. (1975), An annual wealth tax, Heinemann Educational for the Institute for Fiscal Studies, London, 353 p.
7. Sandford, C.T. (1988), Taxation of net wealth, capital transfers, and capital gains of individuals, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, 279 p.
8. Tait, A.A. (1967), The taxation of personal wealth, University of Illinois Press, Urbana, 238 p.
9. Sverdhan, M.M. (2014), "Wealth tax: concept and pragmatics", *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii*, issue 46, pp. 14-18.
10. Sverdhan, M.M. (2013), "Fiscal modernization: wealth tax as an alternative innovative form of private property taxation", *Visnyk Lvivskoi derzhavnoi finansovoi akademii*, no. 25, pp. 60-68.